

ЦЕРКОВНА СТАРОВИНА

УДК 261.5 (477.51).

Данило Рига

НОВГОРОД-СІВЕРСЬКА ДУХОВНА СЕМІНАРІЯ (1785 – 1797 рр.) – ПРОВІДНИЙ РЕЛІГІЙНИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД НА ЧЕРНІГІВЩИНІ В ОСТАННІЙ ЧВЕРТІ ХVІІІ ст.

У статті йдеться про діяльність Новгород-Сіверської духовної семінарії (1785-1797 рр.). Аналізується навчально-виховний процес у навчальному закладі. Подається інформація про викладачів семінарії.

Ключові слова: Новгород-Сіверська семінарія, навчально-виховний процес, викладацькі кадри.

Новгород-Сіверська семінарія (1785 – 1797 рр.) фактично ніколи не ставала об'єктом спеціального дослідження. На це були різні причини. Зараз, коли виникає інтерес до церковної історії, настав час докладно висвітлити її діяльність.

Складовими системи установ, підпорядкованих духовній владі, закладами, які були покликані підвищувати освітній рівень духовенства, виховувати духовних осіб, краще підготовлених до виконання своїх функцій, постачати кадрами органи єпархіальної влади і до певної міри – світські структури, були духовні семінарії.

Розвиток освіти в Україні у кінці ХVІІІ століття не був би можливий без діяльності духовних семінарій, розташованих на землях сучасної України. Характерно, що у 60-х та 70-х рр. ХVІІІ ст. на території семи полків Гетьманщини діяло 866 шкіл, тобто одна школа припадала на кожну тисячу душ місцевого населення.

Церковна реформа, проведена ще Петром I в Україні, і, зокрема, видання «Духовного Регламенту», що вимагав від єпархіальних архієреїв заведення шкіл для підготовки кандидатів священства, сприяли відкриттю нових навчальних закладів у Лівобережній Україні. Таким чином, «Регламент Духовної колегії» поклав початок структурного розмежування духовної освіти. Але відсутність чіткої моделі освіти з часом привела до необхідності глибших реформ у цій сфері. Єпархіальні семінарії займали третій ступінь духовної освіти і вважалися середнім навчальним закладом. Навчання в семінарії тривало, як правило, 6 років: перші чотири роки вивчалися загальноосвітні предмети, два останні – богословські. Після закінчення 4-х класів семінаристи мали право без іспитів вступити на історико-філологічні факультети університетів. Тобто рівень освіти 4-х класів семінарії дорівнював світській середній освіті. Учнів семінарій поділяли на спеціалізовані класи за рівнем знань та здібностями.

Станом на 1750 р., в Лівобережній Україні діяли Київська духовна академія, Чернігівський та Харківський колегіуми та дві семінарії – Переяславська та Полтавська. Останні за обсягом викладання дорівнювали середньовічним університетам [1, С.9].

Школи засновувалися представниками церковної влади за зразком Київської. З

© Рига Данило В'ячеславович – науковий співробітник Національного архітектурно-історичного заповідника «Чернігів стародавній».

приходом до влади Катерини II розпочалася повна руйнація українського православ'я, а водночас і відрив навчального процесу в Києво-Могилянській академії від рідного ґрунту, національних потреб українського народу. В інструкції графу П. Румянцеву, призначеному 1764 року правителем Малоросії, імператриця радила звернути особливу увагу на Київську академію.

Під час царювання Катерини II відкрились вісім нових семінарій, а загальна їх кількість досягла двадцяти шести із загальною кількістю учнів у них приблизно шість тисяч. Перше місце серед навчальних закладів усе ще займала академія у Києві [2, С.548].

Катерина II оголосила, що на утримання семінарій буде відпускатися «знатная денежная сумма». 29 березня був даний іменний указ колегії економії, котрий повелівав відпускати на Київське училище 500 рублів. Таким чином, на утримання учнів, жалування вчителям та на всі інші потреби виділялося 500 р. Нові укази про відпуск коштів на утримання духовних закладів ми зустрічаємо вже з 1779 р. А з 1780 р. на утримання кожної семінарії виділялося 2.000 рублів. [3, С.94].

Наприкінці XVIII ст. Чернігівщина переживає бурхливі події, які стосувалися суспільно-релігійного життя. В цей історичний час відбувається ліквідація Гетьманщини – символа національної незалежності українського народу. Колишню Гетьманщину було розподілено на три намісництва: Київське, Чернігівське та Новгород-Сіверське. Старе і тихе сотенне місто Новгород-Сіверський фактично стає центром Північної Гетьманщини – Новгород-Сіверського намісництва [4, С.146].

Перетворення відбувались не лише у суспільно-політичному, а й у релігійному житті регіону. У зв'язку з новим адміністративно-територіальним поділом у березні 1785 р. під релігійні потреби нового намісництва було утворено Новгород-Сіверську єпархію. До її складу увійшли одинадцять повітів: Глухівський, Конотопський, Коропський, Кролевецький, Мглинський, Новгород-Сіверський, Новомістський, Погарський, Сосницький, Стародубський, Суразький.

Очолив новостворену єпархію переяславський єпископ Іларіон, якого імператриця Катерина II наказала «перевести Епископом в Новгород-Северский именовать его Новгородско-Северским и Глуховским» [5, Арк.1].

До Новгорода-Сіверського перебралися й інші відомі церковні діячі – Володимир Сокальський, Мелхиседек Значко-Яворський, Варлаам Шишацький, Платон Романовський та інші [6, С.77].

Після заснування Новгород-Сіверської єпархії одразу ж створюється церковний орган управління й суду – духовна консисторія. Новгород-Сіверська духовна консисторія була утворена 6 червня 1785 р. у відповідності з указом Катерини II «Про утворення єпархій у намісництвах». [7, С.244].

У вересні 1785 р. для задоволення потреб єпархії у священнослужителях була відкрита Новгород-Сіверська духовна семінарія, до якої було переведено частину учнів та викладачів Переяславської духовної семінарії, а також Київської академії [8, С.378-379]. Духовна консисторія мала «1) для бедных нищетных означить дом для жилища и потребное к содержанию; 2) для школ означено каменное строение, палаты, яко весьма для сего благопристойные, кои оправлены и очищены для сего уже по велению его преосвященства» [9, Арк.413].

Під час закладання семінарії у Новгород-Сіверському враховувалися досвід і кращі традиції вищого навчального закладу Києво-Могилянської академії. Викладачі Новгород-Сіверської семінарії не були новачками у царині освітньо-виховного процесу. За плечима у них, як правило, були роки навчання у Києво-Могилянській академії та освітньої практики в інших навчальних закладах. Фактично, викладачі Новгород-Сіверської семінарії впроваджували кращі традиції тогочасної освіти під час викладання предметів у семінарії та організації навчального процесу. Добір викладачів семінарії цілком залежав від єпископа Іларіона. Він, зокрема, звернувся до Синоду з клопотанням «взять мне в новую мою Новгородско-Северскую епархию для заведения семинарии годных человек из монашествующих. Теперь

смею донести, что нужны мне люди для открытия семинарии и учреждения консистории: ректор семинарии, Михайловского Переясловского монастыря игумен Ваарлам, префект семинарии Архидиакон Платон, да еще для должности иеромонах Христофор. Сих трех человек определить прошу ваше святейшество» [10, Арк.10].

Синод пристав на цю пропозицію і задовольнив прохання Іларіона, який невдовзі рапортував: «Касательно взять в учреждаемой Новгородско-Северскую епархию, из монашествующих и других для архиерейского служения нужных мне людей указ получен, о чем святейшему правительствующему Синоду почтенно рапортую» [11, Арк.23].

Семинарія була заснована з ініціативи передусім Іларіона та інших церковних і культурних діячів другої половини XVIII ст. При формуванні керівного та викладацького складу Новгород-Сіверської семінарії були дотримані принципи, які мали місце і у кадровій політиці інших навчальних закладів відповідного рівня: ректором призначався присутній консисторії (або навпаки, ректор ставав таким присутнім), а викладачі були представлені духовними особами.

Новгород-Сіверська семінарія поряд з Чернігівською семінарією та Києво-Могилянською академією стає одним з визначних осередків просвіти і культури у кінці вісімнадцятого століття на теренах Півночного Лівобережжя. Заснування семінарії саме у Новгороді-Сіверському не було випадковістю. Місто завжди було одним з центрів Чернігово-Сіверської землі. Новгород-Сіверська семінарія являла собою окрему сторінку у діяльності епархії. Кожна епархія мала свій навчальний заклад, і Новгород-Сіверська епархія не була винятком. Цікаво, що діяла семінарія у Спаському монастирі. Семінарія була подібна до семінарій тогочасного типу.

Іеромонах Платон Романовський стає досить впливовою постаттю у Новгород-Сіверській епархії. 1785 року його призначено на посаду префекта Новгород-Сіверської семінарії та викладача риторики й піітики. У 1787–1793 рр. префектом семінарії був іеромонах Павло Чедневський, який народився у 1748 р. Після закінчення Київської академії у січні 1776 р. він був призначений на викладацьку посаду в Астраханську семінарію. У 1780 р. Павло Чедневський прийняв чернечий постриг, а у квітні 1786 р. виїхав до Санкт-Петербурга, але невдовзі Синод відправив його у розпорядження Новгород-Сіверського єпископа Іларіона. 7 вересня 1787 р. П. Чедневський посів посаду префекта семінарії. Він також викладав риторіку, філософію та французьку мову.

У січні 1793 р. був призначений ігуменом заштатного Миколаївського Макошинського монастиря, але з 1796 р. знову викладав богослов'я у духовній семінарії. У квітні 1798 р. П. Чедневський був переведений настоятелем Козелецького Георгіївського монастиря. У 1803 р. він був звільнений за станом здоров'я з пенсією у розмірі 272 руб. 50 коп. на рік. Помер 10 січня 1823 р. [12, С.369-370].

Ще один префект семінарії Іоанн Казанський народився у 1755 р., навчався у Київській академії. У 1783 р. був направлений у Севську семінарію викладачем граматики і географії, а наступного 1784 р. став її префектом. 22 вересня 1784 р. він був посвячений у диякони Севського кафедрального собору. З вересня 1785 р. Іоанн Казанський – священик Севського кафедрального собору і викладач риторики, історії та давньогрецької мови у місцевій семінарії. У 1787 р. був переведений до Новгород-Сіверської духовної семінарії і розпочав викладати давньогрецьку мову. Префектом семінарії і викладачем філософії Іоанн Казанський був у 1794–1797 рр. У 1797 р. він став членом Глухівського духовного правління [13, С.371].

Префект Леонтій Рклицький народився у 1766 р., навчався у Чернігівській та Новгород-Сіверській духовних семінаріях. У 1791 – 1793 рр. викладав у Новгород-Сіверській семінарії піітику та давньогрецьку мову, а у 1793 – 1796 рр. – риторіку, філософію і водночас займав посаду префекта. З грудня 1798 р. він – священик Чернігівського Спасо-Преображенського собору. У 1799 р. був направлений на посаду вчителя філософії Чернігівської семінарії. У 1800 р. став протоієреєм, а трохи згодом префектом семінарії [14, С.371].

На особливу увагу заслуговує перший ректор Новгород-Сіверської духовної семінарії Варлам Шишацький. Він народився в 1743 р. у селі Красилівка на Чернігівщині. Навчався у Переяславському колегіумі, а потім у Київській академії. Згодом викладав у Переяславському колегіумі філософію та богослов'я і був його ректором. 30 червня 1777 р. посвячений у ієромонахи, у 1780 р. – в ігумени Мошногірського монастиря, звідки у 1783 р. переведений ігуменом у Переяславський Михайлівський монастир. Упродовж 1785–1787 рр. В. Шишацький обіймав посаду ректора Новгород-Сіверської духовної семінарії. У 1794 р. за клопотанням Мінського архієпископа Віктора Садовського був призначений архимандритом Дятловицького монастиря на Пінщині й став намісником архієпископа В. Садковського в Правобережній Україні [15, С.606].

У 1787 році посаду ректора семінарії обіймає Платон Романовський. Він є досить помітною фігурою у суспільно-релігійному житті Лівобережної України наприкінці XVIII ст. Народився у родині священника Фоми Романовського. На жаль, про рік народження релігійного діяча достовірно нічого не відомо. Цікаво, що він був рідним братом майбутнього ректора Чернігівської семінарії Феофана Романовського. Початкову освіту майбутній діяч здобуває, навчаючись у Переяславському колегіумі, а потім у Київській академії [16, С.289-290].

Після навчання у Києві він повертається до Переяслава. У Переяславському колегіумі Платон Романовський обіймає посаду префекта та згодом стає ієромонахом. З квітня 1790 р. його призначають ігуменом третьокласного Миколаївського Батуринського монастиря зі збереженням усіх посад, а у 1794 р. за указом св. Синоду він обіймає посаду архимандрита другокласного Пустино-Харлампіївського Гамаліївського монастиря.

У лютому 1796 р. ректор духовної семінарії Платон Романовський помер, його було поховано у Новгород-Сіверському Спасо-Преображенському монастирі [17, С.272.].

Після смерті Платона Романовського єпископ Іларіон представив до Синоду двох кандидатів на посаду ректора – ігумена Германа та ієромонаха Києво-Печерської лаври Анатолія Ставицького, який був довгий час префектом Київської академії. Але члени Синоду вирішили інакше, й у 1796 р. на цю посаду було призначено ігумена Орловського Успенського монастиря Ієроніма Загоровського. Але Ієронім Загоровський на посаді ректора духовної семінарії пробув лише один рік [18, С.370].

Ієронім Загоровський – фактично невідома постать в історії Чернігівщини. Як свідчать джерела, релігійний діяч походив з малоруських дворян. Народився у 1741 році. Відомо, що освіту отримав в Київській академії. Прийняв чернецтво в Києво-Печерській лаврі 18 квітня 1770 р. і скоро був посвячений в ієродиякони. У 1774-ому рукопокладений в ієромонаха. 1772 року поїхав до Москви у земельних справах лаври. 19 травня 1775 року митрополит Платон призначив його намісником Звенигородського Саввина монастиря і присутнім у Звенигородському духовному правлінні. З 1776 року Ієронім призначений префектом тільки що заснованої Звенигородської семінарії.

У 1779 році він обіймає посаду ігумена Орловського Успенського монастиря і стає префектом новозаснованої Орловської семінарії. У 1788-ому його призначають присутнім у Севську духовну консисторію і Орловське духовне правління.

Окремі маловивчені питання – навчання, виховання та життя учнів семінарії.

До 1786 р. семінарія утримувалася за рахунок прибутків монастирів, а також відсотків від грошових пожертв з боку благодійників. У 1786 р. відбулася секуляризація, котра не оминула і Новгород-Сіверську єпархію. За указом від 10 квітня 1786 р., на утримання Новгород-Сіверської семінарії виділялося дві тисячі рублів. Цікаво, що на Чернігівську семінарію виділялося також 2000 р. [19, Арк.2.].

Невдовзі семінарія перетворюється на важливий духовно-навчальний заклад на півночі України. На початку діяльності семінарії у ній було 4 класи – нижчий клас граматики, вищий клас граматики, класи риторики та поетики. До Новгород-Сіверської семінарії було переведено частину учнів і викладачів Переяславської

духовної семінарії, а також Київської академії. Можна твердити, що учні прибували на навчання у семінарію фактично з кожного найбільшого містечка або села Новгород-Сіверської єпархії.

За відомістю 1786 року, всього учнів з усіх протопопій у першому класі граматики було 106; у другому класі граматики – 93; у третьому класі піітики було 29; в останньому класі риторики навчалося 43 учні. Загальна кількість учнів семінарії становила 276 дітей духовного походження і 6 світського. Всього у семінарії навчалося 283 учні. З них 8 були синами дяконів, 7 – синами протопопів, 2 були синами намісників, 1 – настоятеля та 15 були синами дячків. Переважну більшість учнів семінарії склали вихідці з родин священників. У духовному закладі навчались учні починаючи з 10 років і закінчуючи 26 роками. Причому учні різного віку мали змогу навчатись у різних семінарських класах.

Новгород-Сіверська семінарія дотримувалась демократичних засад життя та гуманних принципів виховання, чим заслужила собі особливу симпатію та популярність серед молоді. Крім цього, прослідковується те, що у семінарії діти священників навчались у різних класах в залежності від віку. Духовенство цих повітів і протопопій Новгород-Сіверської єпархії надсилало на навчання найбільший відсоток студентів духовного походження, які і склали більшість у семінарії.

Здобувати освіту студентам семінарії доводилось у скрутних матеріальних умовах. Виняток становили вихідці з багатих родин. Більша частина студентів жила у тяжких умовах. Керівництво намагалось певною мірою полегшити їхнє становище.

Частину студентів семінарія забезпечувала гуртожитком – бурсою, що призначалася переважно для найбідніших вихованців, круглих сиріт і таких, які не мали з дитинства батька. Бурса була завжди переповнена і не могла вмістити всіх бажаючих. Тому траплялися випадки, коли студенти залишали семінарію з різних причин. Найчастіше це були страшна нужда, що гнала їх у пошуках шматка хліба, хвороби, сімейні обставини. Багато студентів семінарії поступало до медичних закладів.

Після закінчення повного курсу навчання або старшого класу студенти отримували атестат, підписаний ректором чи префектом з печаткою семінарії. Атестати являли собою просте свідоцтво про освітній ценз, без зазначення успіхів у навчанні. Цікаво, що атестати учні мали змогу отримати, не закінчивши повний курс навчання. Яскравий приклад – атестат учня Новгород-Сіверської семінарії Авраама Доброгаєва.

Атестат свідчить, що він був учнем школи риторики. Священик Лук'ян Доброгаєв просив звільнити з семінарії свого сина Авраама Доброгаєва з атестатом. Зміст атестата такий: «Семинарии префект архидьякон Платон засвидетельствовал что он Доброгаев обучался в одной семинарии риторике год вел себя честно и добропорядочно и ни в каких штрафах не был в засвидетельствовании духовной Новгород-Северской дикастерии ему Доброгаеву аттестат за надлежащею подписью и печатью дан 1786 года октября дня 3.» [20, Арк.130.]. Атестати отримували також учні, які бажали продовжити навчання в інших навчальних закладах.

До єпископа Новгород-Сіверського Іларіона надходило багато донесень від священників щодо переведення, звільнення з семінарії їхніх синів. Священик Іаков Захаркевський звертався до Іларіона: «Имею я двух сыновей, старший Яким обучался два года риторики. Николай дома грамоте обучался, и сколько я не старался, чтоб, обучая их в семинарии, привести до степени совершенства, но по причине болезни, до окончания обучения в семинарии быть не может, а от второго успеха совершенно не ожидаю. Покорнейше прошу ваше преосвященство моих двух сыновей не способных быть в семинарии навсегда уволить. села Андреевич священник Иаков Захаркевский.» [21, Арк.29].

Документи засвідчують, що було чимало звернень до Іларіона, єпископа Новгород-Сіверського і Глухівського, від учнів семінарії, як правило, про матеріальну допомогу. Сини померлого церковного дякона Федір та Андрій

звертались до єпископа Іларіона з проханням: «Просим обратить внимание на наше сиротство и недостачу и просим с этого прихода давать нам, что-то с доходов его. Рабы ваши Федор и Андрей» [22, Арк.7.].

Учень риторики Захарій Рожковський звертався за звільненням з семінарії. Він пояснював, що: «дальнейшие обучение продолжать не имею желания, а желаю обучатся медицинской науке. Для этого вашего преосвященства прошу меня уволить. Ученик риторики Захарій Рожковский. 1786 р. декабрь 23 числа» [23, Арк.205].

Як правило, єпископ Іларіон доручав ректору семінарії допомагати студентам семінарії, зважаючи на обставини їхнього життя. У 1787 р. Платона Романовського призначають на посаду ректора Новгород-Сіверської семінарії та викладача філософії. Це був новий етап у житті цієї людини. Платон Романовський починає більше приділяти увагу навчальному закладу. Наприклад, у 1790 році він звертався до Св. Синоду з клопотанням щодо забезпечення Новгород-Сіверської семінарії книгами з латинської мови. Як свідчать документи, інколи підручників не вистачало. Так було з латинською граматикуою.

Указ Синоду щодо забезпечення Новгород-Сіверської семінарії книгами з латинської мови мав такий вигляд: «по требованию святейшего синода напечатано при императорской Санкт-Петербургской академии наук более двух тысяч экземпляров грамматик латинских переводу Василия Лебедева с латинскими прибавлениями переведенными из грамматики называемой, книги напечатаны для удовольствия находящихся в училищах ведомства святейшего синоду учеников». Св. Синод просив: «дать знать сколько книг для семинарии Новгород-Северской потребно, о том приказать тамошней дикастерии связаться с помянутой типографскою конторою, о чем в оную указы из святейшего синода посланы февраля 17 дня 1790 года» [24, Арк.2].

Ректор Новгород-Сіверської семінарії ієромонах Платон рапортував у дикастерію про отримання указу. Він писав, що: «в семинарскую библиотеку, для здешней семинарии упомянутых Лебедевых грамматик, ныне не более коих двадцать пять экземпляров потребно» [25, Арк.5а].

Ці документи дають змогу говорити про те, що Синод впроваджував цензуру у сфері освіти. Зрозуміло, що Новгород-Сіверська семінарія не була винятком у цьому відношенні.

Станом на 1790 р., у духовній семінарії навчалося понад 470 учнів, діяли класи граматики, піітики, риторики, філософії, богослов'я. У семінарії поступово розширювалося коло і обсяг предметів. Поряд з традиційними латиною, поетикою, риторикою, філософією викладалась грецька, французька мови, а також математика, геометрія, географія, музика, образотворче мистецтво. За змістом навчальних програм семінарія була загальноосвітнім навчальним закладом [26, С.542.].

1790-1797 рр. – доба розквіту семінарії у Новгороді-Сіверському. Навчальний рік починався у семінарії, як і в інших навчальних закладах, 1 вересня і тривав до початку липня, хоча студентів часто зараховували і протягом року. Для вступу необхідно було пройти співбесіду з префектом. Існувала своя система перевірки знань: домашні завдання, опитування під час уроків, щосуботи – опитування за цілий тиждень та іспити наприкінці навчального року. Важливе місце посідав префект семінарії, який відповідав за організацію навчального процесу, виконання програм, успішність студентів, їх матеріальне забезпечення. Йому підлягав суперінтендант, який призначався з учителів і, разом з помічниками з числа візитаторів і сеньйорів бурс, відповідав за поведінку вихованців семінарії поза її межами.

Після смерті Катерини II відбуваються доленосні зміни у суспільному та релігійному житті всієї імперії. Як відомо, Павло I своїм указом скасовує Київське, Чернігівське і Новгород-Сіверське намісництва та утворює єдину Малоросійську губернію [27, С.2-3]. Нова Малоросійська губернія повністю відповідала кордонам колишньої Гетьманщини. З приходом Павла I пов'язаний останній етап життя

Новгород-Сіверської єпархії [28, С.207]. Після дванадцяти років діяльності семінарія припиняє свою діяльність. Це відбувається у зв'язку з новим адміністративним поділом [29, С.26-27].

У височайшому указі імператора Павла I від 1 вересня 1797 р. були такі розпорядження: 1) єпископа Новгород-Сіверського Іларіона перевести у тому ж званні до управління Могильовською єпархією; 2) колишню Новгород-Сіверську єпархію приєднати до Чернігівської; 3) архієрейський будинок колишнього єпископа Новгород-Сіверського залишити за монастирем, призначити у монастир архімандрита, і бути йому у числі першокласних монастирів з утриманням по штату [30, С.48-49]. З ліквідацією єпархії було ліквідовано і духовний навчальний заклад – семінарію. Учнів колишньої духовної семінарії було переведено до Чернігівської семінарії.

Після закриття єпархії у 1797 р. останній ректор Новгород-Сіверської семінарії Ієронім Загоровський залишився тільки архімандритом Гамаліївського монастиря. 14 січня 1799 р. він був призначений настоятелем Печерського монастиря Нижегородської єпархії [31, С.370]. Але за станом здоров'я він відмовився від нового призначення і був тимчасово призначений настоятелем Київського Видубицького монастиря. Це був один з давніх монастирів Київської Русі. Відомо, що обитель було засновано в XI столітті сином Ярослава Мудрого – князем Всеволодом. Монастир складався з церкви Архангела Михайла (1070–1769), Георгіївської церкви (1696–1701) і Спаської церкви (1696–1791), побудованої у стилі українського бароко. Михайлівський собор невеликий, практично не змінився з XI століття. Саме в цьому монастирі 25 листопада 1804 р. Ієронім Загоровський помер.

Значення діяльності духовної семінарії у Новгороді-Сіверському без перебільшення можна назвати величезним. Провідний духовний заклад сприяв поширенню релігійної освіти у регіоні. Завдячуючи семінарії, Новгород-Сіверський перетворювався у центр релігійного життя. Випускники цього навчального закладу ставали релігійними діячами не тільки на Чернігівщині, але і за її межами. Все це викликає інтерес до маловивченої сторінки історії.

Додаток № 1.

Відомість про вік і кількість учнів духовної семінарії станом на 1786 рік.

Вік учнів	Кількість учнів
10-річних	6
11-річних	18
12-річних	35
13-річних	33
14-річних	42
15-річних	40
16-річних	24
17-річних	13
18-річних	23
19-річних	23
20-річних	4
21-річних	2
22-річних	5
23-річних	7
24-річних	5
25-річних	2
26-річних	2

Додаток № 2.
Викладачі Новгород-Сіверської семінарії

Викладач	Посада	Роки
Варлам Шишацький	Ректор	1785 - 1787
Платон Романовський	Ректор	1787 - 1796
Ієронім Загоровський	Ректор	1796 - 1797
Платон Романовський	Вчитель риторики	1785 - 1787
Павло Чедневський	Вчитель риторики	1787-1793
Леонтій Рклицький	Вчитель риторики	1793-1796
Платон Романовський	Вчитель пітики	1785 - 1796
Леонтій Рклицький	Вчитель пітики	1791-1793
Варлам Шишацький	Вчитель філософії	1785 - 1787
Платон Романовський	Вчитель філософії	1787-1796
Павло Чедневський	Вчитель філософії	1787-1793
Іоанн Казанський	Вчитель філософії	1794-1797
Леонтій Рклицький	Вчитель філософії	1793-1797
Варлам Шишацький	Вчитель богослов'я	1785 - 1787
Платон Романовський	Вчитель богослов'я	1787-1796
Павло Чедневський	Вчитель богослов'я	1796 - 1797
Павло Чедневський	Вчитель французької мови	1787-1793
Іоанн Казанський	Вчитель грецької мови	1787-1797
Леонтій Рклицький	Вчитель грецької мови	1791-1793

1. Дорошенко Д. Новгород-Сіверський // Сіверянський літопис. – 1995. – №1. – С.9.
2. Карташев А. В. История Русской Церкви. – М.: Терра, 2000. – Т. 2. – 782 с.
3. Знаменский И. П. Положение духовенства в царствоание Катерины II и Павла I. – М., 1880. – 186 с.
4. Оглоблин О. Люди Старої України та інші праці. – Острог, 2000. – С. 146.
5. Російський державний історичний архів. – Ф. 796. – Оп. 66.– Спр.135. – Арк. 1.
6. Федірко А.М. Патріотична освічена еліта Новгород-Сіверського на рубежі 18 – 19 ст. // Український історичний журнал, 1998. – № 2. – С. 77.
7. Чернігівщина: Енциклопедичний довідник. – К., 1990. – С.244.
8. Никодим. Описание бывшей Новгород-Северской епархии // Черниговские губернские ведомости.–Часть неофициальная. – 1858. – №44. – С.378-379.
9. Державний архів Чернігівської області. – Ф. 712.– Оп. 3. – Спр.18.– Арк. 413.
10. Російський державний історичний архів. – Ф. 796. – Оп. 66.– Спр.208. – Арк. 10.
11. Там само. – Арк. 23.
12. Никодим. Описание бывшей Новгород-Северской епархии // Черниговские губернские ведомости. – Часть неофициальная. – 1858. – №48. – С.369 - 370.
13. Никодим. Описание бывшей Новгород-Северской епархии // Черниговские губернские ведомости (Часть неофициальная). – 1858. – № 47. – С.371.
14. Там само. – С.371.
15. Докладніше див: Травкіна О. Архієпископ Ваарлаам Шишацький та бібліотека «Чернігівських Атен» // Чернігів у середньовічній та ранньомодерній

історії Центрально-Східної Європи. – Чернігів, 2007. – С.606.

16. Историко-статистическое описание Черниговской епархии.– Чернигов, 1873. – Т.3. – С.289-290.
17. Оглоблин О. Люди Старої України та інші праці. – Острог, 2000. – С.272.
18. Никодим. Описание бывшей Новгород-Северской епархии // Черниговские губернские ведомости.– Часть неофициальная. – 1858. – № 47. – С.370.
19. Інститут рукопису Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського. – Ф. І. – Спр. 63.411. – Арк. 2.
20. Державний архів Чернігівської області. – Ф. 712.– Оп. 3. – Спр.18.– Арк.130.
21. Там само. – Арк.29.
22. Державний архів Чернігівської області. – Ф. 712.– Оп. 3. – Спр.18.– Арк.7.
23. Там само. – Арк. 205.
24. Державний архів Чернігівської області. – Ф. 712.– Оп. 1. – Спр.131.– Арк.2.
25. Там само. – Арк.5а.
26. Чернігівщина: Енциклопедичний довідник. – К., 1990. – С.542.
27. Ковалевский А. Некоторые подробности, касающиеся учреждения Малороссийской (Черниговской) губернии в 1796-1797 годах // Черниговские губернские ведомости.– Часть неофициальная. – 1898. – № 1439. – С.2-3.
28. Оболенский Г. Л. Император Павел I. – М.: ООО ТИД «Русское слово – РС», 2001. – 384 с.
29. Брикнер А. Смерть Павла I. Спб., 1907 – С. 27-26.
30. Гумилевский Ф. Описание Новгород-Северского первоклассного мужского монастыря. // Черниговские епархиальные известия.– Часть неофициальная. – 1861. – №2.– С.48-49.
31. Никодим. Описание бывшей Новгород-Северской епархии // Черниговские губернские ведомости.–Часть неофициальная. – 1858. – № 47. – С.370.

В статье идет речь о деятельности Новгород-Северской духовной семинарии (1785–1797 гг.). Анализируется учебно-воспитательный процесс в учебном заведении. Подается информация о преподавателях семинарии.

Ключевые слова: Новгород-Северская семинария, учебно-воспитательный процесс, преподавательские кадры.

Speech goes in the article about activity of Novgorod-siverska of theological seminary (1785-1797). An educational-educator process is analysed in educational establishment. Information is given about the teachers of seminary.

Keywords: Novgorod-siverska seminary, educational-educator process, teaching shots

Олександр Тарасенко

●

З ІСТОРІЇ ПЕРЕКЛАДУ СВЯТОГО ПИСЬМА У ЧЕРНІГІВСЬКІЙ ЄПАРХІЇ В ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ ст.: ВІРШОВАНЕ ЄВАНГЕЛІЄ ПРОТОІЄРЕЯ МАТВІЯ ДАНИЛЕВИЧА

Стаття присвячена історії віршованих перекладів Святого Письма. Запроваджується до наукового обігу літературна пам'ятка – віршований переклад Євангелія від Луки, здійснений у 20-і рр. ХІХ ст. протоієреєм Чернігівської єпархії Матвієм Данилевичем.

Ключові слова: Чернігівська єпархія, переклад Святого Письма, літературна пам'ятка.

Віршовані переклади (парафрази) текстів Святого Письма в українській, російській та інших слов'янських мовах мають давню традицію. Науковий фундамент дослідження українського літературного процесу, ранньомодерної поетичної теорії і практики був закладений професором М.І. Петровим¹. Але досі не існує в історії вітчизняної літератури спроб бодай виділити в окремий жанровий вид поетичні переклади Біблії, не визначені особливості цієї літературної діяльності, не каталогізовано віршовані парафрази біблійних текстів. Академік В.М. Перетц, наприклад, увесь український віршований літературний матеріал ХVІ - ХVІІ ст. пропонував поділяти на три головні категорії: 1) вірші полемічного і публіцистичного характеру; 2) вірші на теми євангельських подій та життя святих; 3) вірші, що оспівували героїв свого часу, їхні герби, походження, діяльність. Кожна категорія має предтечу у польській літературі². Відповідно до запропонованої вченим класифікації, віршовані переклади Біблії можна віднести до другої категорії. Сучасні українські літературознавці віршоване «оспівування старо- і новозавітних біблійних сюжетів та мотивів» зараховують або до галузі метафізичної поезії³, або до узагальненої категорії – духовної поезії⁴.

Вочевидь, поетично-перекладацька творчість потребує подальших літературознавчих студій з метою глибшого осмислення жанрової палітри поезії. Проте актуальність вивчення даної проблеми не замикається лише на історії літератури; дослідження цієї теми має загальне культурно-історичне та аксіологічне значення для вивчення українського соціуму модерної доби.

Мета нашої розвідки, крім актуалізації дослідницької проблеми, полягає у запровадженні до наукового обігу літературно-історичної пам'ятки, яка зберігається у фондах Чернігівського історичного музею імені В.В. Тарновського і на яку нам вказав старший науковий співробітник музею Ігор Михайлович Ситий, за що висловлюємо йому щирі подяки. Цією пам'яткою є віршований переклад Євангелія від Луки, виконаний у 20-х рр. ХІХ ст. протоієреєм Чернігівської єпархії Матвієм Данилевичем⁵. Біографія цього поета-перекладача нині залишається невідомою. Наразі пошуки джерельної інформації принесли скромні результати, які дозволили тільки окреслити загальну канву його біограми. Але, зважаючи на новизну і нерозробленість в історичній науці порушеної проблеми, гадаємо, буде не зайвим здійснити побіжний огляд традиції поетичних перекладів Біблії.

Перші поетичні обробки й переклади Біблії на слов'янські мови з'являються під

© Тарасенко Олександр Федорович – кандидат історичних наук, доцент кафедри історії Центрально-Східної Європи ЧНПУ імені Т.Г. Шевченка.

впливом літературних традицій західноєвропейського відродження у XVI ст. Так, знаменитий польський поет Ян Кохановський здійснив низку перекладів з латини біблійних текстів, але найбільшої популярності зажив його «Psalterz Dawidow», що був надрукований у 1578 р. Сучасник Яна Кохановського польський композитор Микола Гомулка написав до цього поетичного твору музику і він став популярним серед народу і справив вплив на інші слов'янські та угорську літератури ⁶. Для прикладу наведемо перший псалом у перекладі Яна Кохановського:

Szczęśliwy, który nie był między złymi w radzie
Ani stóp swoich torem grzesznych ludzi kładzie
Ani siadł na stolicy, gdzie tacy siadają,
Co się z nauki zdrowej radzi naśmiewają;
Ale to jego umysł, to jego staranie,
Aby na wszystkim pełnił Pańskie przykazanie;
Dzień li po niebie wiedzie, noc li swoje konie,
On ustawicznie w Pańskim rozmyśla zakonie.
Taki podobien będzie drzewu porzecznemu,
Które przynosi co rok owoc panu swemu,
Liścia nigdy nie tracąc, choć zła chwila przydzie;
Temu wszystko, co pocznie, na dobre wynidzie.
Ale źli, którzy Boga i wstydu nie znają,
Tego szczęścia, tej nigdy zapłaty nie mają:
Równi plewom, które się walają przy ziemi,
A wiatry, gdzie jedno chcą, wszędzie władną jemu.
Dla czego przed sądem być muszą pohańbieni
Ani w liczbie z dobrymi będą policzeni;
Pan bowiem sprawiedliwych na wszelki czas broni,
A przewrotne, złe ludzi cicha pomsta goni ⁷.

Польськомовний віршований переклад набув поширення й популярності, зокрема, на українських землях серед інтелектуалів, магнатерії, а з середини XVII ст. і в російських придворних колах. Літературне полонофільство в Росії тривало до петровських часів. У контексті цієї традиції, очевидно, слід розглядати переклад і видання 1680 р. «Псалтыри рифмотворной» Симеона Полоцького, переклад якого має ще багато церковнослов'янізмів. Ось як звучить його парафраз першого псалма:

Блажен муж, иже во злых сонет не вхождаше,
Ниже на пути грешных человек стояше,
Ниже на седалищех восхоте седети
Тех, иже не желают блага разумети, –
Но в законе Господни волю полагает,
Тому днем и нощию себе поучает.
Будет бо яко древо, при водах сажденно,
Еже дает во время си плод свой неизменно;
Лист его не отпадет; – и все, еже дает,
По желанию сердца онаго успеет.
Не тако нечестивой, ибо исчезает
Яко прах, его же ветер с земли развеваает.
Темже нечестивии не имут востати
На суд, ниже грешницы в совет правых стати.
Весть бо Господь путь правых, тыя защищает,
Путь паки нечестивих в конец погубляет ⁸.

На початку XVIII ст. поетичні обробки біблійних текстів стають уже популярними. Зокрема, Псалтир перекладали віршами А. Кантемир, М. Ломоносов, А. Сумароков, В. Тредияковський та інші. У порівнянні з перекладами С. Полоцького, виконаними різними видами силабічного вірша, російські письменники XVIII ст. використовували ямби, хорей і модерну лексику російської мови. Для прикладу наведемо переклад М. Ломоносова першого псалма:

Блажен, кто к злым в совет не ходит,
 Не хочет грешным в след ступать,
 И с тем, кто в пагубу приводит,
 В согласных мыслях заседать.
 Но волю токмо подвергает
 Закону Божию во всем
 И сердцем оный наблюдает
 Во всем течении своем.
 Как древо, он распространится,
 Что близ текущих вод растет,
 Плодом своим обогатится,
 И лист его не отпадет.
 Он узрит следствия поспешны
 В незлобивых своих делах,
 Но пагубой смятутся грешны,
 Как вихрем восхищенный прах.
 И так злодеи не восстанут
 Пред вышнего творца на суд,
 И праведны не вспомнят
 В своем соборе их отнюдь.
 Господь на праведных взирает
 И их в пути своем хранит;
 От грешных взор свой отвращает
 И злобный путь их погубит ⁹.

В українській традиції ХХІІІ ст. віршовані парафрази біблійних текстів склали дідакалі колегіумів. Вправи з перекладами на аматорському рівні виконували освічені представники козацької старшини, які не мали безпосереднього відношення до літературної діяльності, а також представники духовенства.

На початку ХІХ ст. відбувається формування модерних слов'янських літератур, а письменники продовжують попередню традицію віршованих перекладів біблійних текстів. Як і раніше, найпопулярнішою для перекладу залишався Псалтир. Як вірець саме українського вірша наведемо для порівняння перший псалом у перекладі Тараса Шевченка:

Блаженний муж на лукаву
 Не вступає раду,
 І не стане на путь злого,
 І з лютим не сяде.
 А в законі Господньому
 Серце його й воля
 Навчається, і стане він –
 Як на добрім полі
 Над водою посаджене
 Древо зеленіє,
 Плодом вкрите.
 Так і муж той
 В добрі своїм спіє.
 А лукавих, нечестивих
 І слід пропадає, –
 Як той попіл, над землею
 Вітер розмахає,
 І не встануть з праведними
 Злії з домовини;
 Діла добрих оновляться,
 Діла злих загинуть ¹⁰.

Гадаємо, що в контексті традиції біблійної парафрази можна розглядати і

віршований переклад Євангелія від Луки, здійснений, судячи з наведеної інформації наприкінці рукописного фоліанта, поетом-аматором: «Сие Св. Апостола и Евангелиста Луки Благовествование стихотворческо преложено и собственноручно написано, епархии Черниговской, благочиния Березинского, в бытность епархиального архиерея преосвященного архиепископа Лаврентия дворянином села Березанки протоиереем Матфеем Евстратиевым сыном Данилевичем 1826 года, октября 21 окончено, со Благодарением Господу Богу».

На сьогодні ми маємо в розпорядженні клірові відомості Чернігівського повіту 1803 і 1838 рр., в яких міститься інформація про Матвія Данилевича і його сина Стефана. В першій зазначено, що церква Різдва Богородиці с. Березанки «деревянная, благолепна, сосуды серебряныя имеет»¹¹. У другій з приводу церкви знаходимо уточнення: «построена 1786 г. тицанием умершего [курсив наш. – О.Т.] березанского протоиерея Матфея Данилевича и прихожан»¹². У відомості за 1803 р. настоятелем храму значиться Стефан Матвійович Данилевич, якому виповнилося 27 років. Згідно з відомістю за 1838 р., йому – 61 рік. Відповідно, народився він або в другій половині 1776 р., або в першій половині 1777 р. Стефан Матвійович Данилевич у 1798 р. закінчив клас філософії Чернігівської семінарії, служив канцеляристом у Чернігівській дікастерії, рукопокладений 21 січня 1803 р.¹³ і з цього часу посідав «настоящее место»¹⁴. Настоятельським місцем йому, вочевидь, поступився батько, якому на тоді виповнилося 46 років і який з 1803 р. залишався в парафії «на пропитании»¹⁵.

Отже, автор поетичного перекладу Святого Письма Матвій Данилевич народився близько 1757 р. Його анкетні характеристики в контексті літературної творчості видаються цікавими: «В семинарии был и обучался по риторике», тобто не закінчив навіть філософський клас. Зазвичай риторичні класи проходили у 20 – 22 роки. Отож його навчання завершилося близько 1777 р. (не у семінарії, а ще в Чернігівському колегіумі), а 24 лютого 1778 р. він був рукопокладений у священника¹⁶. Інші записи у відомості також звертають на себе увагу: «В чтении довольно могущий» і «по нотам петь умеет»¹⁷. Такі характеристики священнослужителів у клірових відомостях початку ХІХ ст., принаймні в Чернігівській епархії, трапляються дуже рідко.

Щодо дворянського походження березанських священиків Данилевичів, то це питання потребує заглиблення в їхній родовід, але наразі можемо лише вказати на списки козацької старшини, укладені сучасними дослідниками, де зазначені прізвища Данилевичів, Даниловичів, як військових товаришів у Чернігівському полку¹⁸.

Таким чином, Матвій Євстратович Данилевич «на покое» взявся за «стихотворное предложение» Євангелія від Луки. Що спонукало його розпочати такий труд? Очевидно, для цього були суб'єктивні причини, про які ми навряд чи дізнаємось, якщо не буде раптом знайдено інший його твір. Об'єктивні причини, які могли надихнути парафіяльного священника на перекладацьку діяльність, гадаємо, пов'язані не лише з традицією парафрази, про яку йшлося вище, а й з духом епохи перших двох десятиріч ХІХ ст., для котрої характерне, зокрема, культивування ідей народного просвітництва. Реформа світської і духовної освіти, новий статут духовних академій, який закріплював опіку академії над семінаріями, спонукали до посиленого заняття науками, заохочували до творчості у вищих та середніх духовних навчальних закладах тощо. За всім цим пильно стежили і жваво обговорювали небайдужі й допитливі освічені кола (в тому числі духовенство) в Російській імперії. У 1814 р. виникло Російське Біблійне товариство, яке активно розповсюджувало Старий і Новий Заповіти по всіх епархіях. Так, у 1819 р. відкрилося Чернігівське відділення Російського Біблійного товариства. Біблія в цілому і окремо Новий Заповіт церковнослов'янською, грецькою, латинською, німецькою, французькою, польською, єврейською мовами розкуповувалися десятками і сотнями екземплярів¹⁹. Коли протягом 1816 – 1820 рр. було здійснено переклад Нового Заповіту російською мовою, він також охоче купувався населенням Чернігівської епархії. Загалом до 1821 р. Російське Біблійне товариство здійснило 129 видань повного тексту Біблії або окремих його частин 29 мовами²⁰.

Чернігівське відділення Російського Біблійного товариства вело постійне діловодне листування з духовними правліннями єпархії, і Матвій Данилевич, як благочинний священнонамісник, звичайно, був добре ознайомлений з його намірами та діяльністю. Гадаємо, саме дух епохи та практичні заходи світських та духовних властей надихнули поетичну натуру протоієрея Матвія Данилевича взятися за роботу поетичного перекладу Євангелія від Луки. Чи перекладав він інші Євангелія та біблійні тексти, невідомо. Якщо це єдиний перекладений текст, то постає питання: чому саме Євангеліє від Луки? Зробимо припущення: воно було обрано поміж інших через свою насиченість подіями, що давало можливість перекладачеві розширити синонімічний ряд і варіативність у римованні. Невідомо також, коли Матвій Данилевич розпочав роботу з перекладом і скільки часу вона тривала. Чернетки не збереглися. Чистовий варіант виглядає так: рукопис здійснено на синьому папері розміром у 2 на 182 аркушах. Перші два аркуші, на яких містився зміст фоліанту, втрачені. Євангеліє від Луки повністю збережено і подано у лінійних рамках у двох колонках: церковнослов'янський текст ліворуч, віршований переклад – праворуч. Заголовок, нумерація «глав» і «зачал», а також ініціали в кожному вірші виконані кіновар'ю, решта тексту – чорним чорнилом. У перекладі трапляються посторінкові посилання та авторські коментарі, а також відзначені місця з притчами. Ці місця коментуються теж у віршованому вигляді окремо після тексту Євангелія.

Для прикладу наведемо два уривки з рукопису. У першому відтворено початок Євангелія від Луки з віршованим перекладом протоієрея Матвія Данилевича:

ОТ ЛУКИ СВЯТОЕ БЛАГОВЕСТВОВАНИЕ
Преложенное стихотворческо с сообразностию
смысла содержащагось в стихах
Глава Первая

<p>а. Поне́же оу́же мно́зи начя́ша чини́ти по́вѣсть о́ и́звѣ́ствованныхъ въ ны́нѣ вѣ́щехъ,</p> <p>б. И́коже преда́ша на́мъ, и́же и́спѣ́ва самовѣ́дцы и́ сла́ги бѣ́вшіи сло́весе:</p> <p>г. Изво́лиа и́ мнѣ́ послѣ́довавшѣ́ бѣ́ше всѣ́ и́спы́тнъ, по́рѣдѣ́ писа́- ти тебѣ́, держа́вный дѣо́філе,</p> <p>д. Да развѣ́мѣши, о́ ни́хже навѣ́чнѣ́а е́си сло́весе́хъ оу́твержде́ніе.</p> <p>е. Бѣ́ше въ дни́ и́рода ца́рѣ́ и́удейска, і́ерей и́скї́й, и́мене́мъ захара́їа, ѿ дне́вныа́ чре́ды аві́а́ни: и́ жена́ е́го ѿ́ дщере́й ааро́новѣ́хъ, и́ и́ма е́и е́лїса́ветъ.</p>	<p>Понеже многие явились, свое хотенье в сем имеют: случалось им что в жизни зреть, вносит в историю потщились.</p> <p>О тех событиях они, других народов извещали, рукописаны посылали, поколь текли их жизни дни.</p> <p>Я подражая таковым: быв со желанием моим что испытать возмог удобно, все то списать к тебе подробно, Феофиле державный князь! в письме ж моем сия есть связь.</p> <p>Да разумеешь все то: слов письменных в чем научился дабы тех в силе утвердился, кто б говорить мог ино что.</p> <p>Как Ирод был Царь Иудейский Во время Рождества Христа, имел сей Ирод нрав свой дерзкий в нем совесть не была чиста. Во днех его Захарий был, во храме Божием служил, чреду свою всегда держачи, в преди Авии был служащий. Имел жену Захарий сей: Зовомую Елисавет, был в роде Аарон совет ей и в роде, кто держит весь свет.</p>
---	---

Ѹ. Бѣста же прѣна Ѹба предъ
вѣомъ, ходѣша ко вѣкъхъ заповѣдехъ
и ѡправданїиныхъ гдннхъ безпорѡчна.

з. И не бѣ ѡма чѣда, понѣже
ѣлїсаветъхъ бѣ неплоды, и Ѹба
заматорѣвъша ко днѣхъ своїхъ
вѣста.

и. Бысть же слажащѣ
ѣмъ въ чинѣ чредѣ своелъ предъ
вѣомъ,

д. По ѡбычаю свѣщенничества
ключїса ѣмъ покднїти,
вшедшѣ въ цѣрковь гдню:

ї. И кѣ множетво людеї
вѣ молїтвѣхъ дѣла кнѣ,
въ годѣхъ дѣмїама:

л. Пѣнїса же ѣмъ ѡггѣхъ
гднѣхъ, стола ѡдеснѣю
ѡлтарѣ кадїанагъ:

г. Речѣ же къ немъ ѡггѣхъ:
не вѡнїса, захарїе: занѣ
оѡслашана бысть молїтвѣ
твоѣ, и женѣ твоѣ
ѣлїсаветѣхъ роднїтѣхъ сына
тебѣ, и наречѣшн ѡма
ѣмъ іѡаннхъ.

д. И вѣдетъхъ тебѣ радостѣ
и веселїе, и мнози ѡ
рождествѣхъ ѣгѡ вѡзрадѡвѡтѣса.

є. Бѣдетъ ко келїи предъ
гдѣмъ: и вїна и сїкѣра
не ѡматѣ нїтн, и дѣхѣ
сїгѣгѡ ѡсполнїтѣса

ѣще нѣз чрѣва мѣтере своелъ:

є. И многихъ ѡ сыновѣхъ
їлєвѣхъ ѡвратнїтѣхъ
ко гдѣхъ вѣхъ нѣхъ.

з. И тѡнъ предъндѣтѣхъ предъ
нїмъ дѡхомъ и сїлою
нїлїннѡю, ѡвратнїтн
сердцѣ ѡтцѣмъ на чѣда,
и прѡтнѣнѣхъ въ мѡдрѡстн
прѣвѣднѣхъ, оѡготѡвѣтн
гднї люднї совершѣнѣ.

Была ж собой чета сия:
пред Богом праведна всечасно,
творили то во дни своя:
что только есть в законе гласно.

Они в себя чад не имели,
Были уж во летах старых,
как милости Творца приспели
узрели плод от чресл своих.
Когда служил Захарий Богу,
В доспевшую чреду свою,
Обрел он Творчу милость многу,
Обрел внезапно он сию:

Когда пред олтарем кадил,
По долгу своего священства
какие собылись тут действия!
какое чудо Бог явил!

Во время то народ был мног
Свои моления творили,
что фимиам в храм приносили,
с тех всяк то чудо видеть мог.
Господень Ангел вдруг явил,
в бок правый алтаря стояще,
Захарий что узря смутил,
и в страхи быв стоял дрожаще.

Тогда сказал так Ангел сей:
Небось Захарий муж священный
Бог глас молитвы внял твоей,
ты будещи им одаренный.

Елисавет жена твоя,
от днесь зачнет во чреве сына
в нем будет Божья власть и сила,
ему Бог дары даст своея.
Он назовется Иоанн
никто из жен родит подобна
жизнь Ангелам вся будет сходна,
пророком будет он избран.

Тебя объемлет радость вся,
узря твою жену другие
что дары ей Творца такие
все будут радость внутрь нося.

Понеже будет он собою
пред Господем велик в делах,
Он жизнью проживет святою,
мяс не познает во устах.
От дня рожденья своего,
вина сикера не познает,
его Святыи Дух осияет,
родит как только мать его.

Он многих к Богу обратит.
с числа израильска народа,
всегда во исполненьи быти,
в чем дан Закон для их же рода.

Во всяк час будет Бог при нем
ему даст силу так подобно
как Илия творил удобно
дела чудесные во всем.
Он укротит во всех отцах
державший гнев на чад в сердцах
кто б мог противен быти собою,
советам праведных людей,
того по мудрости своей,
наставит жизнью жить святою.

Другий уривок містить текст Нагірної проповіді з 6 глави, 20 – 38 євангельські вірші та паралельний переклад, але вже іншого віршованого розміру:

<p>к. ꙗко ꙗкоу возвѣдъ очи свои на оученики свои, глаголаше: блаженни нициии духомъ: ꙗкоу вѣще естъ црѣткѣе бжѣе.</p>	<p>Христос учеников очима обозрел, таков глагол до них издать свой возымел: Блажен кто нищий есть, и нищий духом будет, сего во царствие ввести Бог не забудет, но кто сей нищий есть? кого таким назвать? Кому, кому сие блаженство приписать? Тот точно есть блажен, в ком добродетель та: что не скорбит когда объемлет нищета. Как все свое за дар Господень поставляет, что есть, чего и нет на Бога уповает. На все достатки зря имущества всего, не мыслить как о том, что все есть то его, кто от убожества чем нища подарит, сего, сего Господь во царствии вселит. Но кто чрез роскоши и шалость оскудеет, то како в царствие таков уже приспеет? За ту сей нищету пусть царство зреть не мнит, понеже роскошь та ему вход воспятит.</p>
<p>ка. Блаженни, алчущии нище: ꙗкоу насытятся. Блаженни, плачущии нище: ꙗкоу возмѣнятся.</p>	<p>Блажен есть алчущий, но алчущ не богатства, да алчет как бы жить в любви и мире братства, и сей то алчущий как потерпит и глад, то за терпение сему даст Бог наград, насытится он всех благ во втором уж веки предстанут как на суд все словом человеки. Блажен есть плачущий, как плач есть о делах, когда зло сотворит, и тот-час внидет в страх, что Бога своего соделался раздроживший, мысль поминутную держит о том скорбивши, какими б Господа делами ублажит, дабы Господь его мог в самом том простить. Блажен и тот есть муж, зря ближнего в грехах, и молит Господа о таковом в слезах, да обратит его Господь на покаянье, что он о злых делах впадет в негодование, и напоследок столь исправит жизни дни, что добродетели похощет знать одни. Блажен есть плачущий от сильных утесняем, и сими без причин имения лишаем, и что обидящим отмщений не жаает, но со плачем Творца всегда он умоляет, надежду всю свою сложивше на него, добр возвращения от Бога ждет всего. Блажен есть плачущий за веру быв плененный, и во слезах своих ждет с плена отпущений.</p>
<p>кв. Блаженни вѣдѣте, егда возненавидѣтѣ васъ человеци, и егда разлучатѣ васъ, и поношатѣ, и пронесутѣ имя ваше яко зло, сѣи члвчечекагоу радн.</p>	<p>Блажен кто в ненависть от братии впадает, за то, что Иисус Христу честь воздает, пусть сей гонение от всех претерпевает, пусть поношение, хотя и страсть познает, за таковы его терпения в конец всевышний Судия даст в царствии венц.</p>
<p>кг. Возрадуйтеся въ тоу день и взыграйте: се бо мзда ваша многа на неби. По симъ бо творяхъ пророкомъ отцыи ихъ.</p>	<p>Вы веселитесь все таковы блажени, места вам в небесах уже уготовлены. Пророки прежде вас беды претерпевали от тех, что в лета те свою жизнь провождали.</p>

кд. Обаче горе вамъ во гл҃тѣмъ:
ѡкъ ѡтѡнтѣ оутѣшеніа вѣсегѡ.

кє. Горе вамъ, насыщенніи ниѣ: ѡкъ
взл҃аете. Горе вамъ смѣіюшымъ
ниѣ: ѡкъ возрыдаѣте ѡ восплаѣте.

кз. Горе, егда добръе речѣтъ вамъ
всѣи человекѣ: по гл҃мъ во творѣхъ
лжепророкъмъ ѡтцы ѡхъ.

кз. Но вамъ глаголю слышащымъ:
любите врагѣи вѣша, добръе творите
ненавидѣщымъ вѣсѣ,

кн. благословите кленѣшымъ вы,
ѡ молитеся за творѣщихъ вамъ
ѡбидѣ.

кд. Пійошемъ гл҃а въ ланитѣхъ,
подаждѣ ѡ дрѣвю: ѡ ѡ взимающаго
тѣи ризѣ, ѡ срачицѣ не возерани.

л. Всѣкомъ же просѣшемъ оутѣбѣ,
дѣи: ѡ ѡ взимающаго тѣоѡ, не
нѣтѣзѣи.

ла. ѡ ѡкоже хощете да творѣтъ
вамъ человекѣ, ѡ вы творите ѡмъ
гѣкожде.

лв. ѡ ѡще любите любѣшымъ вы,
какъ вамъ благодѣть ѣтъ; ѡбо ѡ
грѣшницы любѣшымъ ѡхъ любѣтъ.

лг. ѡ ѡще благотворите
благотворѣшымъ вамъ, какъ вамъ
благодѣть ѣтъ; ѡбо ѡ грѣшницы
тѣжде творѣтъ.

лд. ѡ ѡще взаимъ даѣте, ѡ
нихъже чѣете воспріѣти, какъ вамъ
благодѣть ѣтъ; ѡбо ѡ грѣшницы
грѣшникѡмъ взаимъ даѣютъ, да
воспріимѣтъ рѣвнаѣ.

Но горе будет тем, кто на богатства зрит,
а нищим никаких пособий не творит,
тот утешения ввек будущий лишится
и на суде Христа как грешник осудится.

Так будет горе тем, кто яст довольно пищ,
не получит же от тех ни мало нищ,
возьмчут таковы, возжадут в тое время,
когда представится пред них грехов всех
время. Вы пребываюши во играх все своих,
грядут беды и вам, вы ожидайте их.
Утѣха ваша вся и смехи прекратятся,

Есть горе таковым, как кто людьми хвалим,
а Господем с высот не есть благословим,
хотя быть от людей не худо с похвалой,
но лучше как иметь из Господем дух свой.
Хвала бо от людей есть временна, забвенна,
во царствии ж Святом хвала неизреченна.
Хвалими в древности были и лжепророки,
хвала же скрылась их во рвы земли глубоки.

Як вам всем слыщащим так испускаю глас,
любите вы врагов своих во всякий час.
Кто вам обиду в чем с ненависти содеет,
пусть всяк обиженный к тому благоговеет.

Кто клятвенны слова безвинно вам речет,
пусть благословный глас тому ваш потечет.
Вы за клянущего молитвы простирайте,
и не малейшего тому зла не желайте.

В ланиту кто тебя ударит и без вин,
не оскорбляйся ты так за удар един,
ты обрати тому ланиту и другую,
пушай еще творит обиду же такую,
кто схощет из тебя чтоб верхню ризу снять,
не пожалей ему и споднюю отдать.

Вспросит кто в тебя какого дара в чем,
не откажись помочь ему хоть мало в сем,
не воспрети тому твое кто хошет взять,
без прения о том благоволи отдать.

Желательно что вам, от братий получайте,
подобно ж братии вы благо воздавайте,
понеже зла приймаь не схочете и вы,
то не желайте вы скрывать своей любви.

Если вы будете любить кто любит вас,
каков от Судии услышите в суд глас?
Как согрешающа в делах кто похваляет,
то и грешащего любовь к тому бывает.

Когда сотворите добро, кто вам творит,
то как вас Бог с высот за тое наградит?
А кто свою любовь явит и ко злотворцем,
тог будет истинно небесна царства зорцем.

Когда вы что дасте взаим в надежду тую,
что и от тех себе часть примете такую,
то можете себя со грешники сравнить,
тем и не можете благословенны быть.
Вы ж дав кому взаим подробно рассуждайте:
не в силах станет как, за взятое прощайте.

<p>лб. ОБАЧЕ ЛЮБИТЕ ВРАГИ ВАША, И БЛАГОТВОРИТЕ, И ВЗАИМН ДАЙТЕ, НИЧЕОЖЕ ЧАЮЩЕ: И ВЪДЕТЕ МЗДА ВАША МНОГА, И ВЪДЕТЕ СЫНОВЕ ВАШИНАГВО: ЯККО ТОЮ КЛГХ ЖЕТЕ НА БЕЗБЛАГОДАТНЫА И СЛЫА.</p>	<p>Любите вы врагов и им всем благ желайте, кто просит в вас взаим, тем безвозратно дайте, за всё вы примете мзду от высот в свой час, вы в суд услышите Благословенный глас, за то вы назоветесь правыми сынами, за то наградитесь во царствии местами, понеже есть Господь благ и преблаг ко всем, кто в жизни есть не прав, он милосерд и тем.</p>
<p>лв. ВЪДИТЕ ОУБО МИЛОСЕРДИ, ЯКОЖЕ И ОЦХ ВАШХ МИЛОСЕРДХ ЖЕТЕ.</p>	<p>Так будите и вы ко ближним милосерды, не окажитесь до них ни в чем зловредны.</p>
<p>лз. И НЕ СЪДАЙТЕ, И НЕ СЪДАТЕХ ВАМХ: (И) НЕ ОУСЪЖДАЙТЕ, ДА НЕ ОУСЪЖДЕНИ ВЪДЕТЕ: ОУПЪЩАЙТЕ, И ОУПЪЩАТЕХ ВАМХ:</p>	<p>Кого вы узрите сотворша дело зло, чтоб осуждения от вас быть не могло, как ровно и из вас не может прав всяк быть, то что? когда и вас начнут во злых судить? Когда ж вы будете грехи другим прощать, надейтесь что и вам все люди грех простят.</p>
<p>лн. ДАЙТЕ, И ДАТЕХ ВАМХ: МЪРЮ ДОБРЮ, НАТКАНЮ И ПОТРАСНЮ И ПРЕАНЮЩЮСА ДАДАТЕХ НА ОНО ВАШЕ: ТОЮ КО МЪРОЮ, ЖЕЖЕ МЪРИТЕ, КОЗМЪРИТЕХ ВАМХ.</p>	<p>Вы что кому дасте, иль мерою иль в щот, не возвратит ли вам того занятель тот? Когда занятель есть имея добродетель, то и бывает он всей правоты содетель. В него всечесная мысль взятое отдать, чтоб люди не могли его нечестным звать.</p>

Дата смерті Матвія Данилевича невідома. Він помер між 1826 і 1838 рр. Рукопис зберігався у родині Данилевичів і передавався у спадок нащадками. На вклеєному в кінці рукопису невеликому аркуші паперу початку ХХ ст. зазначено: «1/VIII. 1909. Чернявские Борис Михайлович и Персида Митрофановна, рожд. Данилевич. Евангелие от Луки – писанный текст с вольным стихотворным пересказом. Рукописная книга без начала (нет 2 листов). После Евангелия от Луки изъяснение притчей». Очевидно, рукописна пам'ятка була передана нащадками до Чернігівського єпархіального древлесховища, а потім потрапила у фонди Чернігівського історичного музею.

Таким чином, рукопис віршованого перекладу Євангелія від Луки, виконаний протоієреєм Чернігівської єпархії у 20-х рр. ХІХ ст. Матвієм Данилевичем, становить значний інтерес для дослідників української літератури. Крім того, ця літературна пам'ятка є важливим джерелом для вивчення аксіологічних рис ментальності українського соціуму, в даному випадку, освіченої його частини – духовенства.

1. Про внесок М.І. Петрова у вивчення української поезії див: Сивокінь Г.М. Давні українські поетики. – Харків, 1960.

2. Перетц В.Н. Исследования и материалы по истории старинной украинской литературы XVI – XVIII веков. – М.; Л., 1962. – С. 138.

3. Кречотень В.І. Українська книжна поезія середини ХVІІ ст. // Українська поезія. Середина ХVІІ ст. / Упорядники В.І. Кречотень, М.М. Сулима. – К., 1992. – С. 12.

4. Шевчук В.О. Муза Роксоланська: Українська література ХVІ – ХVІІІ століть: У 2 кн. Книга друга: Розвинене бароко. Пізнє бароко. – К., 2005. – С. 14, 339.

5. Чернігівський історичний музей імені В.В. Тарновського (далі – ЧІМ). – Інв. № АЛ-983.

6. Голеніщев-Кутузов І.Н. Итальянское возрождение и славянские литературы XV – XVI веков. – М., 1963. – С. 282; Его же. Первый великий поэт Польши Ян Кохановский // Славянские литературы. – М., 1973. – С. 117 – 131.

7. Kochanowski Jan. Psalterz Dawidów / oprac. J. Ziomek. – Wrocław, 1960.
8. Полоцкий С. Избранные сочинения. – М.; Л., 1953. – С. 85.
9. Ломоносов М.В. Избранные произведения. – Л., 1986. – С. 185.
10. Шевченко Т. Кобзар. – К., 1956. – С. 266.
11. Державний архів Чернігівської області (далі – ДАЧО). – Ф. 679. – Оп. 11. – Спр. 29. – Арк. 20 зв.
12. ДАЧО. – Ф. 679. – Оп. 2. – Спр. 4534. – Арк. 120.
13. ДАЧО. – Ф. 679. – Оп. 11. – Спр. 29. – Арк. 21.
14. ДАЧО. – Ф. 679. – Оп. 2. – Спр. 4534. – Арк. 121 зв.
15. ДАЧО. – Ф. 679. – Оп. 11. – Спр. 29. – Арк. 20 зв.
16. Там само. – Арк. 21.
17. Там само. – Арк. 20 зв.
18. Кривошея В.В., Кривошея І.І., Кривошея О.В. Українська козацька старшина. Частина третя. Кн. 2: Військове товариство. – К., 2008. – С. 29.
19. ДАЧО. – Ф. 225. – Оп. 1. – Спр. 1. – Арк. 2.
20. Литвак Б.Г. Русское православье в XIX веке // Русское православье: веки истории. – М., 1989. – С. 320.

Статья посвящена истории поэтических переводов Библии. В научный оборот вводится литературный памятник – стихотворный перевод Евангелия от Луки, выполненный в 20-е гг. XIX в. протоиереем Черниговской епархии Матвеем Данилевичем.

Ключевые слова: Черниговская епархия, перевод Святого Письма, литературный памятник.

Oleksandr Tarasenko

**FROM THE HISTORY OF TRANSLATION OF THE SCRIPTURES
IN CHERNIHIV EPARCHY IN THE FIRST HALF OF THE 19TH CENTURY:
VERSICULAR GOSPELS BY ARCHPRIEST MATVIY DANYLEVYCH**

The article focuses on the history of poetic translations of the Scriptures.

A literary monument – a poetic translation of the Gospel of Luke made in 20-ies of the 19th century by the archpriest of Chernihiv eparchy Matviy Danylevych – is introduced for scientific circulation.

Keywords: Chernihiv eparchy, translation of the Scriptures, literary monument.